

UN DOCUMENT ETNOGRAFIC FOARTE RAR — TABLETA APOTROPAICĂ DIN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN VÎLCEA

În colecția secției de istorie se găsește de mai mulți ani o tabletă de lemn pictată (imagine și text care continuă pe verso), ce constituie o adevărată raritate în categoria icoanelor profilactice (col. Icoane, nr. 26, fost 90). Înaintea

textului a cărei transcriere o oferim în anexă, în registrul superior pe prima față, este pictată imaginea combaterii demonului succub Avestița prin intervenția reunită a arhanghelului Mihail și a doi sfinți, socotiți protectori ai pruncilor și lehzurilor: Sisoie și Stelian (fig. 1).

Textul care însoțește imaginea este cunoscut și sub numele de „carte de Samcă”¹. Majoritatea referințelor la acest text le găsim la Nicolae Cartoian², după care ar exista două tipuri: unul lung cuprins în „minunile sfântului Sisoie” și unul scurt, care apare în apocrifa „Visul Maicii Domnului”. Tipul lung prezintă la rîndul său două variante: una veche în care sf. Sisinie luptă împotriva demonului ce răpise copilul sorei sale, Melitina, și una nouă care relatează lupta între arhanghelul Mihail și Avestița, la care asistă sf. Sisoie. La această din urmă variantă B. P. Hasdeu a găsit o subvariantă în care Sisoie este înlocuit de sf. Iosif. Tipul scurt are la rîndul său o variantă care cuprinde în rezumat zăpîsul Avestiței³.

Textul din colecția Muzeului Județean Vîlcea se poate încadra în tipul lung, varianta nouă.

1. Cartea de Samcă putea fi scrisă numai de moșnegi, cf., A. Fochi, *Datini și erezuri la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, București, 1976 și N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, București, 1970, p. 184—194. Ea putea fi înlocuită cu amuleta conținînd legenda, care se poartă la gît sau se pune sub pernă.

2. N. Cartoian, *op. cit.*, p. 193; Gaster, *Crestomație românească*, 1893; S. Fl. Marian, *Nașterea la români* 1892; Th. Pamfile, *Mitologia poporului român*, vol. 1, Dușmani și prieteni ai omului, București, 1910.

3. Variantele din 1766 (ms. 473); ms. 1143 din 1834; ms. 1194 din sec. XIX; ms. 1215 din sec. XIX și ms. 1584; cuprind legenda sf. Sisoie. Motivul e cuprinsă în variantele din prima jumătate a sec. XVIII (ms. 274); ms. 1151 din 1777; ms. 1194 din 1810, care cuprind și legenda. „Legenda sf. Iosif” a fost publicată de Hasdeu, *Cărțile populare ale românilor în secolul XVI*, București, 1879, p. 717. Zăpîsul a fost găsit de Th. Bălășel la Bogdănești, Vîlcea, 1832, cf. Vechi texte bogomilece găsite în Oltenia, Arhivele Olteniei, 1933, XII, p. 36—46.

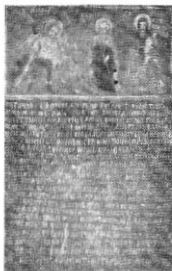

Fig. 1

Fig. 2

Imaginea întărind acțiunea magică a textului este mai rară. La noi cea mai veche imagine cunoscută se află în caletul de modele al dascălului Radu zugravul din Tirgoviște⁴.

Investigațiile întreprinse în ultimii ani ne-au permis descoperirea a alte două asemenea tablete: una datînd din 1885, aflată la Călinești, județul Argeș și alta din 1939, în același județ, la Costești (fig. 2).

Demonul este înfățișat în două feluri: tipul antropomorf, succub, cu exagerarea atributelor feminine, cu păr lung și despletit⁵ și tipul theriomorf, succub, ursold⁶.

Prin contaminare cu o variantă neogrească, pe tableta vilceană și pe cea de la Călinești apare și sf. Stelian, considerat și el a fi apărătorul pruncilor⁷.

4. Ms. 5307 f. 20 v. — Arhanghelul Mihail, Avestița, Sisoie: descrisă de Hașdeu în *Revista pentru lit., arh. și filologie*, 1884, p. 339.

5. Tableta de la Muzeul Județean Vilcea, Costești — Argeș, publicația lui Hașdeu din „*Cuvinte din bătrîni*”, vol. II, p. 284—291, ms. 5307, f. 20 v. Apare și în pictura murală, Tilești, Vilcea pe stilul sudic din pridvorul bisericii.

6. Tableta de la Muzeul Județean Argeș, 1939 și D. Lupășcu, *Medicina babelor, Adunare de descîntece, rețete de doftorii și vrăjitorii băbești*, 1890, „o Samcă cu patru picioare cu piele de urs îmbrăcată”.

7. Sf. Stelian apare mai des în icoane; cu un copil înfățișat în brațe. În pictura murală în pronaosul bisericii Voicesti, Văleni — Vilcea, 1838, este ilustrată rugăciunea lehzurilor către Sf. Stelian pentru copii mici.

Pentru a găsi originea acestui tip de amuletă cu virtuți apotropaice sîntem nevoiți să coborîm adînc în antichitate. Gallu, demonul panteră care fură copii mici în vechiul Babilon devine Gyllu, sau Gello, fantoma unei fete moarte prematur care, credeau grecii din insule, sperie și omoară pruncii.⁸ Lilla, Lilith, demonul șarpe, succub, era și el în credințele popoarelor semite răpitor de copii⁹. Ea își are originea în divinitatea pre-grecă de tip coincidentia oppositorum, Eileithyia¹⁰, socotită ca și Artemis¹¹ (ipostază greacă a pre-elenicei Potnia theron — „Stăpîna animalelor“) cu care se confundă pînă la urmă, protectoare a lehzurilor și nou născuților.

Se poate presupune pentru tipul ursoid o posibilă origine tracică și, foarte probabil, o sursă sudică pentru tipul antropomorf, care apare în majoritatea cazurilor.

Și mai numeroși sînt cei invocați împotriva demonului. În antichitate credința cea mai răspîdită era că demonii aducători de boală sînt în puterea lui Solomon¹². Uneori el este ajutat de îngerii Araaf¹³ (Rafail al creștinilor) înlocuit mai tirziu de arhistrategul arhanghel Mihail¹⁴.

Moda iraniană a eroului ecvestru, luptător contra demonilor, se contaminează cu tradiția greacă veche despre Perseu¹⁵, ducînd în primele secole ale erei noastre la apariția unor sfinți militari ecvestri, persecutori ai demonilor : Thaumasius¹⁶ sau Sisinie¹⁷, martirizat sub Liciniu.

Un alt Sisinie era socotit a fi continuatorul lui Manes, în erezia maniheistă și un altul era confundat de bogomili cu stîlnicul Sisinie apărător de demoni. Prin contaminare cu acesta din urmă, Sisoie cel Mare, pustnicul (despre a cărui rugăciune mineiul din 6 iulie spune că „era puternică spre gonirea dracilor“) ajunge a juca rolul lui Sisinie din varianta veche a textului — descîntec.

8. La Safo (sec. VII—VI î.e.n.) apare „Ghellous Paidophiloltera“; *Pidalon sau Cirna corăbiei*... a bisericii ortodoxe, tradusă din greacă în românește de mitropolitul Veniamin, Neamț, 1844, f. 168. „se cuvine a ne căterisi și preoții acei ce cetesc la bolnăvi hirtia ce se numește a Ghelei, precum în limba noastră șamcă“.

9. În Isaia (10, 34) este duhul nopții, creată odată cu Adam ca să omore copiii nou născuți.

10. Eileithyia era zeița nașterilor la vechii greci. Ea era ajutoarea Artemidei, Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, București, 1981, cartea V, LXXII, p. 5. Despre divinitățile de tip coincidentia oppositorum pe larg la Miroca Eliade, *Mitul reînțegrării*, București, 1933, p. 57—66.

11. Despre Artemis, Diodor din Sicilia, op. cit. cartea V, LXXIII, p. 4 și Horatîu, *Imnurile închinăte Dianei*. Ea asimilează atributele zeiței Mamă, care guvernează sacralitatea vieții sălbatice și care cunoaște fertilitatea și maternitatea.

12. Pseudo Pliniu III, 15 și Flavius Josephus, *Judecători*, VIII, 2; A. Gorovei, *Descîntecele românilor*, București, 1931, p. 173.

13. Medalile din Cyzic, *Dictionnaire d'archeologie chretienne et de liturgie*, Paris, 1907, vol. 1, 2.

14. Amulete mixte cu Araaf și cei trei îngeri. Legenda despre Lilith și cei trei îngeri, Gaster, *Anuarul israeliților*, IV, p. 73—79.

15. Amuleta cu cavaler călare și demon femelă (Cartagina), amuleta cu capul meduzei, gema cu Perseu, „Antique intaglios in Hermitage collection“, Aurora publishers, Leningrad, 1970, cat. 143.

16. Sf. martir Thaumasius în *Cartea apărării*, ed. Gollanez, London, 1912.

17. Medalii-amulete cu Sisinie; Sisinie și Alabastria, frescă la Baouit, Egipt, capela XVII. peretele de vest. În stînga sus, apare fiica Alabastriei, femeie șarpe cu aripi, DAC, II, 1.

B. P. Hașdeu a fost cel care postulind originea bogomilă¹⁸ a acestui gen de amuletă — descintec, a subliniat opoziția ortodoxiei față de ele. În ciuda interdicțiilor, întrebuințarea talismanelor și amuletelor era o datină permisă și chiar aprobată de biserică¹⁹.

O vastă anchetă etnografică, permițând o cartare iconografică și o repertoriere a picturilor ar pune mai bine în lumină originea și circulația tabletelor profilactice și în țara noastră. Considerăm că ele sînt deosebit de interesante pentru studierea vechiului fond spiritual, considerat de multe ori în virtutea aparenței lui structuri creștine, care ne relevă însă impulsuri și un utilaj mental, care sînt arhaice.

ANEXA I

Rugăciune sf. Sisoe pîntru copii ce(1) mici în numii tatălui și a fiului ș a sf. Du(h). Sf Sisoe pogrindu-s-a din muntii Ilionului Itipină pe Avistița aripa Satanii căruia era părulu lung pînă i călcii și ochi di foc; di gura (i)esa vîpăia focu și cădătura ei ira sălbatică și trupul ei era sribat și mîrsul schimonosit și o Itipină pri ia arhanghel Mihaile volvodu igririlor și zis: „stăi satano cu frica lui dumnezeu” iar e stătu și groaznică să ută asupra igerului și zise igrir „Satano, du(h) nicurat spune mie di unde vii și unde mergi și cum-ți este numii tău?” iară ea zisă: „eu sînt Avistița, aripa (?) și mă duc că am auzit di o ficeoră Maria, fata lu Ioachim ș Ana, preceasta; au vestit-o arhanghelu Gavril pri toate citățile că va să nască dintrînsa pre Iisus Năzarinănu ipărat a totă lumia și mirg cu ali mili mari mestisuguri diavolești văzute și nîvăzute ca să smintescă pri ia pricu(m) am zmintăt ș pînă i zion di ostăzi pri alte ficeori cu ali mili mari mistisuguri diavolești”; arhang (?) Mihaile o pris ș o luode di pîru capului o băți fără milostiviri cu bici di foc și zisă arhanghelu: „spuni acum Satano, du(h) nicurat i ci ehip ti faci tu di itri i casili omnilor ș li omori copii i somn isă cu ali tăli mistisuguri văzute ș nîvăzute” iară de multă durere și ustrime striga ca să o lase și iceata igrir din bătaia: „eu mă fac cind ogar, pisică, muscă ni obră cu în toți nălucirile diavolești văzute și nîvăzute ș mă duc di zmintescă finții și strămut finții li omor copii i somn și smintesc pri maicii lor cînd sînt igricate cu dinșii ș mai tare mă apropii di cari este firmicătore și di cari dă cu stîpa și di cari dă cu ciară și di cari dă cu sita și di cari nu tin cu bărbatul i driptate și di cari este igricată și să bată piste tot trupu di acista ma(1) trai mă apropii dicit di alti fime; eu am 19 numi dintii Avestița, aripa satanii, 2 Nataria, 3 Somlia, 4 Cadara, 5 Muha, 6 Aviduha, 7 Comana, 8 Tiba, 9 Puha, 10 Grapa, 11 Zia, 12 Chirvuța, 13 Ihivara, 14 Paha, 15 Slina, 16 Baza, 17 Glipna, 18 Gala, 19 Maha; acisti numi ali mili merg și smintesc finții și li omor copii i somn; ș ț dau muncitorule, cari mă muncesc primind zapisul meu scrisă; eu colo nu mă poci apropia șapte mili di loc ș nici o treabă n-am cu aci casă nici cu toți ali lui” ș ziceă igrir: „iată că-ț poronciscă satanos(ă) ti lig cu numii lui dumnezeu să nu-ți propii di rubi ș rubili lui dumnezeu Catirina, Ghiorghi, nici di casa lor ș nici di copii lor, nici di vitili lor să di toți cită sînt ai lor i veci veci lor amin”.

1875, mai 15

18. Hașdeu, op. cit., p. 717 și *Sbornicul ruzesc*, Moscova, 1644, indice de scrieri eretice: „sînt fabule ale blestematului Ieremia, popa bulgăresc”.

19. Fochi, op. cit., Informație din Blinzi, Corod, Tecuci, 1896, „Preoții scriau cartea de Samcă și desenau în ea chipul dracului; Pamfile, op. cit., vol. I, p. 237—243, transcrie versiunea popii Sandu din Vîlsănești, Arges. Cf. A. Gorovei, op. cit., p. 16. Tradiția arată că și Vasile cel Mare ar fi redactat blesteme pentru alungarea dracilor.

UN DOCUMENT ETHNOGRAPHIQUE RARISSIME — LA TABLETTE
APOTROPAÏQUE DE LA COLLECTION DU MUSÉE
DU DÉPARTEMENT VILCEA

RÉSUMÉ

Le présent article essaye la reconsidération d'un fond spirituel archaïque à propos des rites liés de la naissance et de la protection des nouveaux-nés contre l'action maléfique d'un démon succube Avestița, par l'analyse d'une icône prophylactique appartenant au Musée de Rimnicu-Vilcea.

Associant le texte de l'exorcisme à l'image, cette amulette s'avère être une rareté ethnographique.